

З ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ПОЛТАВЩИНІ У 1960-ті – 1990 РОКИ: ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ ПОЛТАВСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ-ЕКСПОЗИЦІОНЕРІВ

У статті розглядаються передумови, що склалися у культурній сфері на Полтавщині у 1960-ті рр. і сприяли організації унікальної, єдиної в Україні, творчої групи (бригади) художників, архітекторів, інших фахівців зі створення музеїв. Аналізуються особливості творчої лабораторії учасників бригади, які з другої половини 1960-х рр. до 1990 р., використовуючи напрацьовані традиції, розробили та застосовували нові підходи і форми роботи з побудови музейних і виставкових експозицій. Результатом їх діяльності у цей період стало створення у Полтавській та в інших областях України цілої мережі музеїв різних типів та виставкових розділів. Творчі досягнення групи, що дали поштовх подальшому розвитку музейної мережі Полтавщини, є актуальними і нині.

Ключові слова: музей, історія музейної справи, художник, що створює музейну або виставкову експозицію.

Нині відбувається активна реорганізація музейних експозицій, обумовлена сучасними вимогами до закладів культури. Виникають нові музеї, запроваджуються нові напрями їх роботи. Однак основою для осучаснення існуючої музейної мережі та форм її діяльності є узагальнення досвіду, що був напрацьований за багато попередніх літ.

Протягом останніх років публікацій, що стосуються музейної справи на Полтавщині, у деяких із котрих частково розглядається й досліджується у даній статті період, видано чимало. Вони стосуються різних аспектів і питань музейної галузі. Серед них виділимо щорічні збірники наукових статей Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського (їх видання з початку 2000-х рр. дотепер стало продовженням давніх традицій видавничої діяльності ПКМВК). У цих збірниках в окремому розділі подаються дослідження наукових співробітників музею, істориків, краєзнавців з питань музеезнавства, публікації, присвячені відомим діячам-музейникам регіону, окремим музеям Полтавщини та музейним колекціям і найбільш цінним експонатам [1]. Важливим джерелом інформації про окремі музеї є збірники наукових праць, що «презентують краєзнавчий та музейний виміри в діяльності закладів культури» Полтавщини і видаються до ювілейних дат в історії створення музейних закладів регіону або у житті та діяльності талановитих фахівців і активних учасників справи становлення музеїв Полтави, чиї творчі доробки стали основою для успішного розвитку, перебудови та створення нових музейних закладів у згаданий період [2; 3; 4]. Деякі зі збірників статей та матеріалів конференцій, наукові та науково-популярні видання містять унікальну інформацію про найбільш значні та цікаві знахідки і дослідження полтавських археологів, етнографів, культурологів та інших фахівців, які доклали зусилля для формування музейних колекцій, до створення нових експозицій та музейних закладів у Полтавській області [5] та ін. Подається стисла

інформація про музейну галузь Полтавщини визначеного періоду й у таких сучасних виданнях, як нариси «Полтавська область: природа, населення, господарство» [6, с. 208–284], «Полтавщина» [7], у книзі «Полтавщина: влада на історичних паралелях» [8, с. 247–279] та ін.

Однак аналіз стану музейної справи Полтавської області, яка найбільш стрімко розвивалася у період з 1960-х рр. до 1990 р., узагальнення інформації щодо її особливостей та напрямів у різних аспектах протягом цих років (як, втім, і в інші періоди), крім нечисленних публікацій [9], у згаданих та інших публікаціях практично відсутні. Тому, на нашу думку, спроба проаналізувати і узагальнити відомості, що стосуються хоча б одного з аспектів розвитку музейної справи на Полтавщині протягом згаданого періоду, а саме – спільної діяльності художників та науковців на музейній ниві, результатом якої стала поява унікального творчого об'єднання фахівців для створення оригінальних експозицій і успішно діючих музейних закладів, – є актуальною і важливою.

Отже, у 1960-х – 1990 рр. у Полтавській області традиційно приділялася значна увага галузі культури, зокрема, створенню музеїв. Так, мережа громадських музеїв на Полтавщині, яка почала свою історію ще у повоєнні роки, активно зростала у 1960-ті рр., масово розгалужувалася протягом 1970-х рр. і до 1990 р. налічувала вже 530 закладів. Це були, головним чином, музеї, присвячені історії міст і сіл області, землякам (відомим діячам у різних галузях), бойовим подвигам і трудовим досягненням краян. Щоправда, експозиції таких музеїв створювалися, в основному, місцевими самодіяльними силами (краєзнавцями, вчителями, художниками та ін.).

Період із 1960-х рр. до 1990 р. в історії музейної справи Полтавщини відзначився тим, що саме в цей час у Полтаві склалася і успішно працювала творча група художників-фахівців, які, разом із науковцями, зуміли створити у місті й області не просто оригінальні експозиції, а дійсно унікальні музеї, кожен з яких являв собою єдиний комплекс, де навіть музейне обладнання і т. зв. «другий план» працювали на більш повне і всебічне розкриття змісту експозицій.

Підготовку фахівців музейної справи в Україні було розпочато лише у другий половині 1980-х рр. і тільки у деяких вищих навчальних закладах. Тому майбутні учасники полтавської групи творців музеїв спочатку здобували досвід і навички музейної професії у закладах культури, що діяли у згаданий період у Полтаві. До них належали художні студії, художня школа, худкомбінат, театри (ТЮГ, музично-драматичний) та ін. Навчання та робота у названих закладах, а також наполегливе опрацювання численних фондів державних і приватних архівів і бібліотек Полтавщини й інших областей України стали справжньою школою підготовки високопрофесійних музейних спеціалістів. Прослідкуємо детальніше шлях цього творчого товариства від розрізненої діяльності окремих художників і фахівців до їх об'єднання в групу експозиціонерів

(що працювала методом бригадного підряду, тому її ще називали бригадою), а також проаналізуємо особливості творчої лабораторії її учасників.

Творчі досягнення полтавських фахівців у музейництві у ці роки народилися не на порожньому місці. У 1960-ті – 1970-ті рр. в Україні були виконані та реалізовані такі значні музейні проекти, як експозиції Києво-Печерської лаври (музею історичних коштовностей під назвою «Золота комора» – відділу Державного історичного музею УРСР, Державного музею українського народного декоративного мистецтва, Музею книги та друкарства, Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України) [10], Музею архітектури та побуту під відкритим небом під Києвом (нині – Національний музей народної архітектури і побуту України в Пирогові), деяких музеїв Харкова і Дніпропетровська (тепер – м. Дніпро), музеїв у західних областях України. Брала участь у цьому процесі і Полтава, за замовленнями оформлюючи окремі музеї й експозиційні розділи на високому професійному рівні, а також виконуючи спеціальні «замовлення на музеї» (виготовляли вітрини, діорами, інсталяції, які один із керівників полтавських художників-експозиціонерів А.Т. Щербак називав «поп-артами») [2, с. 48]. Полтавські художники працювали над створенням експозиції музею з історії театру разом із відомими спеціалістами-музейниками (тодішнім директором В.А. Козієнко та її заступником з наукової роботи А.М. Драк). Художнє оформлення, виконане полтавцями, не просто було тлом, а підкреслювало, підсилювало, робило акценти у викладенні предметів і матеріалів тематичних музейних колекцій за допомогою новознайдених експозиційних засобів. За оцінкою колег, науковцям-музейникам і полтавським художникам-експозиціонерам спільно вдалося «створити пам'ятник українській театральній культурі, театральному мистецтву» [10], тому що «полтавські художники на чолі зі... спеціалістом у галузі музейних експозицій Віктором Батурініним... цікаво й образно розмістили експозиційні матеріали у своєрідному «лабіринті часу» [5]: експозиція дійсно була композиційно продумана, чітко простежувалися всі періоди розвитку театрального мистецтва. До того ж, під час роботи у цьому музеї у творчій групі оформлювалися заявки на три раціоналізаторські пропозиції. Тепер терміни «експозиційний турнікет», «касети Головка», «виставковий альбом» [2, с. 60] увійшли до професійного лексикону художників-музейників і оформлювачів.

Успіхи у музейництві Полтавщини, набуття полтавськими фахівцями, і, особливо художниками-експозиціонерами, професіоналізму, помітного не лише на регіональному рівні, були обумовлені формуванням у зазначений період особливої – «суто полтавської» – атмосфери духовності, що підтверджувало статус Полтавщини як духовної столиці України, як її тепер традиційно називають. Ці успіхи ґрунтувалися на серйозних і досить давніх музейних традиціях полтавського краю.

Великий вплив та значення для формування майстер-

ності майбутніх художників-експозиціонерів також мало їх навчання в художніх студіях, які активно діяли у Полтаві з початку 1960-х рр.: студії історії мистецтва, анатомії, малюнка, живопису і композиції; студії Полтавського турбомеханічного заводу (ПТМЗ) та студії при залізничному клубі, заняття в якій проводив відомий полтавський художник О.П. Журбій, – а пізніше – і викладацька діяльність декого з майбутніх художників-музейників у цих навчальних закладах та в художній школі. Експозиціонери В.М. Батурін і А.Т. Щербак спочатку навчалися у трирічній художній студії історії мистецтва, анатомії, малюнка, живопису і композиції, яку організував у Полтавському обласному Домі народної творчості його старший методист з образотворчого мистецтва О.А. Івахненко. Вони, як і багато їх товаришів (Євген Путря, Василь Коркишко, Світлана Чорна, Микола Підгорний, Володимир Бернацький та ін.), були учнями О.А. Івахненка. Відчуваючи у формуванні своїх поглядів і майстерності вплив наставника, чимало з них стало відомими художниками. О.А. Івахненко мав вдалу долю як художник. Закінчивши у 1966 р. факультет живопису Харківського державного художнього інституту, він успішно працював у техніці станкового і монументального живопису, малюнку, офорту, літографії, графічного дизайну, монетарного і медальєрного мистецтва тощо. У 1978 р. став членом Спілки художників України, у 1992 р. йому було присвоєне звання Заслуженого діяча мистецтв України. О.А. Івахненко займався викладацькою діяльністю у Київському державному художньо-промисловому технікумі, був професором кафедри живопису Української академії мистецтв. Брав участь у художніх виставках, у тому числі й за кордоном [2, с. 35–36]. Його студія прирівнювалася до художнього училища. Навчання у ній проводилося за спеціальною програмою, яку склав сам О.А. Івахненко. Це була академічна школа освіти, необхідна кожному художнику (малюнок, живопис, композиція). Проводилися аудиторні заняття, учасники виїжджали на етюди.

Після студій майбутні художники-експозиціонери В.М. Батурін і А.Т. Щербак стали викладачами в художній школі, яку було відкрито наприкінці 1962 р. (у будинку, зведеному ще у 1913 р. в українському архітектурному стилі у внутрішньому дворі Полтавського краєзнавчого музею). У школі (з 4-річним, а пізніше – з 7-річним курсом навчання) спочатку діяло 2 класи, працювало 4 викладача. Серед них слід згадати досвідчених педагогів Я.Я. Никоненка (був завідувачем живопису Полтавського художнього музею, потім працював у різних художніх організаціях, художній студії ПТМЗ, Полтавському інженерно-будівельному інституті (ПІДІ), де вів курси малюнка, живопису, скульптури), Д.П. Меркур'єв, а також молодих художників В.М. Батуріна і А.Т. Щербака, котрі викладали живопис, малюнок і композицію [2, с. 35–36, 38]. Цей період став особливим в їх творчому житті, адже виявився експериментальним прямому і переносному сенсі. Не володіючи досвідом викладання, не маючи академічної художньої освіти, ці мо-

лоді спеціалісти шукали нових форм в обох сферах своєї роботи (й у викладанні, й у живописі). Зацікавленість в експериментуванні, пошук нетрадиційних підходів до реалізації задумів сформувалися в них саме в цей період (коли, навчаючи, вони навчалися й самі) і згодом були перенесені ними на створення музеїв.

Таким чином, хоча на той час у полтавських студіях і школі не проводилися спеціальні заняття для підготовки художників, які спеціалізувалися б на оформленні музейних експозицій, значна кількість вихованців цих закладів згодом склала ядро групи художників-музейників, котрі відіграли важливу роль у створенні дуже своєрідної і достатньо численної мережі музеїв.

Також на Полтавщині склалася система організацій, яка, починаючи ще з перших повоєнних років, поступово стала своєрідною школою для майбутніх творців музеїв. Так, спочатку полтавські художники працювали в художній майстерні міськпромкомбінату, де оформлювались наочні агітаційні та інші матеріали. У 1951 р. було створене Полтавське обласне товариство художників системи «Укркоопхудожник», реорганізоване у 1964 р. у Полтавське обласне відділення художнього фонду УРСР. З наступного року на його базі діяли вже Полтавські художньо-виробничі майстерні Худфонду УРСР, а 1979-го р. – Полтавський художньо-виробничий комбінат Худфонду УРСР (худкомбінат). У 1960-ті – 1980-ті рр. через «горнило» худкомбінату, що отримував і розподіляв замовлення на різноманітні художні вироби (на картини, живописні подарункові, сувенірні, декоративні і орнаментальні роботи, скульптури і статуї, вироби з каменю, на розробку і художнє оформлення демонстраційних стендів, на графічний дизайн, оформлення інтер'єрів, внутрішню обробку приміщень та багато ін.), пройшли практично всі, хто пізніше увійшов до групи художників-експозиціонерів. Ними ж виконувалося оформлення великих об'єктів і громадських будівель. Худкомбінат мав великі майстерні та приміщення, де знаходився столярний цех і працювали скульптори. Деяким художникам виділялися окремі майстерні [2, с. 39–40]. Тобто, матеріальна база для відточування майстерності та можливості реалізації різноманітних творчих задумів майбутніх художників-музейників у худфонді була цілком достатньою.

У художньому комбінаті Полтави тоді працювали фахівці різних профілів і кваліфікацій: художники творчої категорії (розробляли ескізи оформлення), художники виконавчої категорії (виконували оформлювальні роботи), художники-проектанти (вирішували завдання оформлення об'єктів у цілому). Там з 1965 р. по 1991 р. працював як головний художник м. Полтави і В.М. Батурін, якому належить провідна роль у створенні унікальної творчої групи художників-експозиціонерів, яка стала відомою не лише в Полтавській області і в Україні, а й за її межами.

Дехто з художників-музейників, крім цих закладів, працюючи у Полтавському обласному музично-драматичному театрі ім. М.В. Гоголя, набував майстерності оформлю-

вачів. Ще у листопаді 1958 р. театр перемістився з тісного орендованого приміщення в одній з полтавських шкіл до спеціально зведеної будівлі. У нових умовах трупа активно ставила нові вистави. Виникла необхідність у створенні декорацій, зроблених у сучасних художніх рішеннях, для чого запросили молодих художників. Саме з того часу у театрі працювали під керівництвом відомого художника В.І. Шаховцова і майбутні експозиціонери – талановиті художники В.М. Батурін, А.Т. Щербак та ін. [2, с. 36–37]. Цікаво, що вже на той час В.М. Батурін і когорта молодих полтавських художників, яка гуртувалася навколо нього (А.Т. Щербак, А.О. Бойко та ін.), намагаючись розширити творчі рамки, втілили в життя ідею свого «художнього ватажка», оформивши сценами з вистав театру (головним чином, на історичну тематику) фасадну частину приміщення ресторану, що знаходився навпроти театру на одній з центральних вулиць міста. Ця їх робота викликала зацікавленість творчої інтелігенції і громадськості, активне обговорення творів, які можна вважати предтечею сучасних так званих «вуличних музеїв». Показово, що саме ці художники, до яких пізніше долучилися й архітектори Т.Г. Шевченко та О.П. Білецький, під керівництвом колишнього їх наставника – відомого архітектора і педагога Л.С. Вайнгорта – увійшли до складу проектно-дослідницької групи, сформованої наприкінці 1970-х рр., яка виконала проект відтворення садиби М.В. Гоголя, що стала «примусейною» після створення ними ж музею-заповідника письменника на його батьківщині (у с. Гоголеве Шишацького району Полтавської області). За цю роботу учасники реалізації проекту були відзначені урядовими нагородами, почесними званнями і грамотами [11, с. 210].

Ситуація, коли складалася бригада полтавських художників-музейників, була пов'язана з перебудовою експозиції Полтавського літературно-меморіального музею до 200-річчя від дня народження І.П. Котляревського у 1968 р. Тоді, намагаючись продовжити та розвинути полтавські музейні традиції, В.М. Батурін і А.Т. Щербак, а також художники Е.В. Путря і Б.О. Головка вперше об'єднали творчі зусилля й організували у Полтаві групу (бригаду) зі створення музейних експозицій. Вони не прагнули бути просто художниками-оформлювачами. Завданням своєї групи її фундатори вважали «освоєння великого діапазону всіх видів експозиційних робіт: від проектно-науково-дослідницької до реставраційно-оформлювальної» [2, с. 48]. Група «відкидала практику підключення їх до виконання замовлень різних організацій, але сама виконувала весь обсяг, домагаючись при цьому високої якості робіт, що проводилися методом бригадного підряду. Так виробнича робота стала творчістю» [2, с. 49]. В.М. Батурін був категорично проти терміну «оформлення» музею стосовно роботи організованої ним першої в Україні подібної групи художників-експозиціонерів і наполягав на тому, що їх творче товариство «створює» музеї. Він був упевнений, що «музей – це інструмент пізнання, і демонструвати у ньому

необхідно не просто особисті речі ... [якщо, наприклад, йшлося, про меморіальний музей або про меморіальні експозиційні розділи], але живу людину, її повнокровний образ, який має скластися в уяві відвідувача, коли він огляне, прочитає, відчує ... експозицію» [2, с. 59]. Цим принципом В.М. Батурін та його творча група керувалися в роботі над кожним музейним проектом.

Реалізуючи свій перший музейний проект у 1968 р., група В.М. Батуріна, незважаючи на явний брак фінансування державою робіт по реекспозиції, сміливо використовувала свої креативні, але ще не перевірені практикою розробки і вчасно – до ювілею письменника – відновила літературно-меморіальний музей І.П. Котляревського. Потім «з наростаючим темпом і ростом художнього рівня» [2, с. 49] були зроблені музей-садиба Панаса Мирного, філія літературно-меморіального музею – музей-садиба І.П. Котляревського (на Соборній площі, де знаходився колись справжній будинок письменника, в якому він мешкав у Полтаві), музей О.В. Суворова у м. Очакові Миколаївської області, музей театру і кіно в Києві, музей-садиба М.В. Гоголя на Шишаччині, музей А.С. Макаренка у с. Ковалівка, павільйон України на «ЕКСПО-93» у Штутгарті (Німеччина), робота над експозицією Полтавського музею авіації і космонавтики та ін.

У різний час до складу групи приєднувалися, «підключаючись до робіт у різних музеях», В.І. Побоків, А.С. Чернощоків, А.І. Миськов, А.О. Бойко, Г.М. Мінаєв, В. Скиданенко, а також В. Цимбаліст, І. Ковалевський, О.В. Чвала, В. Шимраєнко, О. Гусак, Ю. Чмара та ін. За оцінкою українських та іноземних колег, вони були непересічними спеціалістами, кожен у своїй справі [2, с. 49]. Щоб підтвердити цей вислів, дамо стисло характеристику творчим лабораторіям художників, які займалися розбудовою музеїв Полтавщини у даний період.

За твердженням самих художників, «лідерство в бригаді належало В.М. Батуріну, а А.Т. Щербак був її мозковим центром... А.Т. Щербак був людиною-енциклопедією, ... мав ... феноменальну пам'ять» [2, с. 50]. Він створював у музейних експозиціях живописні сюжети і композиції у техніці гуаші, темпері й акварелі. Колеги цінували його не лише як художника-живописця, а й відзначали своєрідність його пластично-образного мислення, гармонію композиційних і колористичних рішень. Живописні твори А.Т. Щербака є у музеях Полтави, Києва, Очакова, Чорнух (Полтавської області), у приватних колекціях [2, с. 51]. Практика роботи обох художників – В.М. Батуріна і А.Т. Щербака – показала, що кращі експозиції музеїв створювалися саме в результаті їх творчої співпраці. До речі, обидва художники навчалися на відділенні книжкової графіки художнього факультету Московського поліграфічного інституту, котрий на час їх студентства вважався одним із кращих, а з часом стали, як їх назвала колега М. Обоєва, видатними «музейними художниками», котрі вміли «вбудовувати складний простір у часі» [2, с. 46]. Нині, багато у чому завдяки роботам цих спеціалістів, навіть існує

поняття «середовищний дизайн» або «дизайн середовища» [2, с. 46], але тоді, тобто, у 1960–1980-і рр., його ще не існувало. У 1982 р. А.Т. Щербак організував свою бригаду і почав працювати незалежно від «батуринської», об'єднуючись з останньою лише час від часу для виконання масштабних музейних проектів, таких, наприклад, як музеї-заповідники М.В. Гоголя і А.С. Макаренка.

Активним учасником бригади художників-експозиціонерів був скульптор, графік, художник монументально-декоративного мистецтва Є.В. Путря – автор чеканних (карбованих) композицій з металу із зображеннями видатних українців, графічних творів-ілюстрацій до творів М.В. Гоголя, графічної серії «Ілюстрована хроніка життя і діяльності І.П. Котляревського», створених ним протягом 1979–1986 рр., меморіальних дощок, проектних рішень історичних (театральних) костюмів та ін. Він брав участь у виставках у Полтаві, Миргороді, Києві – в Україні, у Велико Тирново – в Болгарії у 1976 р., у польських містах Кошаліні і Слупську у 1984–1985 рр. та ін. Його роботи зберігаються у музеях Полтави, Києва, Очакова Миколаївської обл., Кременчука, Миргорода, Великих Сорочинців Миргородського району, у музеї-заповіднику М.В. Гоголя у Шишацькому районі, у приватних колекціях в Австрії, Німеччині, Росії, Словаччині, Франції, Чехії. Він є лауреатом премій імені Самійла Величка та Панаса Мирного, Миколи Ярошенка. Є.В. Путря брав участь у реалізації проектів у музеях І.П. Котляревського (Полтава), О.В. Суворова (Очаків), М.В. Гоголя (Гоголеве), музею театру, музики і кіно (Київ) як «художник-оформлювач по профілю декоративно-прикладного мистецтва» [2, с. 51–53; 12].

Учасником цих проектів був і Б.О. Головка. Він вважався спеціалістом високої музейної кваліфікації і широкого профілю, зокрема, займався реставрацією експонатів і меблів, створював музейні стенди і модулі, оформлював музейні інтер'єри. За участь у роботі зі створення музею-заповідника М.В. Гоголя Б.О. Головка був удостоєний звання «Заслужений майстер народної творчості України» [2, с. 53].

І.С. Ковалевський і В.Ю. Цимбаліст – «ще один творчий дует» [2, с. 54] у бригаді. І.С. Ковалевський – артист Полтавського музично-драматичного театру – свого часу перейшов у рекламний комбінат, а 1973-го р. його запросили до бригади експозиціонерів. І.С. Цимбаліст закінчив електротехнічний технікум (тепер – Полтавський політехнічний коледж Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут») за спеціальністю «Промислове і цивільне будівництво», працював на заводі газорозрядних ламп (ГРЛ), перейшов у худкомбінат 1974-го року і з тієї пори брав участь у створенні всіх музеїв, котрими займалася бригада полтавських художників-музейників. Разом І.С. Ковалевський і В.Ю. Цимбаліст майстерно реставрували меблі, рельєфні деталі їх оздоблення, світильники, виготовляли художні рами для портретів, різноманітні музейні експонати тощо. Наприклад, виконали реставрацію великої кількості меморіальних меблів під час реекспозиції музею В.Г. Короленка в Полтаві.

Колеги та науковці-музейники особливо відзначали майстерність І.С. Ковалевського у мистецтві гальванізації (металічного покриття предметів тонким шаром міді, бронзи, латуні), оскільки багато музейних експонатів спочатку виготовлялося зі спеціальної пластмаси або з пінопласту і після гальванічної обробки набувало натурального «металічного» вигляду та блиску. Ця майстерність була успішно використана митцем при створенні меморіальних дошок для Полтавського педагогічного інституту і оформленні експозиції музею літератури в Києві [2, с. 54].

Незамінним фахівцем бригади вважався художник-прикладник А.О. Бойко, який освоїв токарну і ковальську справи. Працював на 20-му заводі, на Полтавському фарфоровому заводі, де виконував роботу гравера у розписному цеху, виготовляв штампи і графарети. З відкриттям художкомбінату працював там по виготовленню значків. До бригади В.М. Батуріна прийшов у 1972 р. і протягом двадцяти років брав участь у оформленні всіх музеїв. Виконував особливо складні завдання, починаючи від ювелірних робіт і позолоти, над якими іноді працював навіть з мікроскопом, і закінчуючи ковальськими роботами. Виготовляв і реставрував зброю, нагороди, хрести і багато іншого. Якщо сам митець-музейник ідентифікував себе як майстра-ремісника, то колеги стверджують, що «його музейні роботи – це справжнє мистецтво, а якщо вже й ремесло – то високе» [2, с. 55]. Підтвердженням цього слугують роботи А.О. Бойка, які й тепер є оригінальною складовою багатьох експозицій музеїв Полтавщини.

Один із полтавських музейників – А.Є. Чернощоків, учень В.М. Батуріна, випускник Полтавської художньої школи й архітектурного факультету ПІДІ (тепер – Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка) 1972-го року. Три роки працював архітектором у Красноярську, а після повернення в Україну в 1975 р. – в Управлінні головного архітектора Полтави. У художній фонд прийшов у 1982 р. і відразу долучився до створення бригадою В.М. Батуріна садиби-музею М.В. Гоголя. З бригадою А.Т. Щербака брав участь в реекспозиції музею-заповідника «Поле Полтавської битви», створенні Народного краєзнавчого музею в с. Вовчик Лубенського району Полтавської області, музею-заповідника А.С. Макаренка у Ковалівці. Як керівник фірми «Естет» у 1992–1993 рр. розробляв проект і керував побудовою «Української садиби» на Міжнародній виставці «ЕКСПО-93» у Німеччині [2, с. 56]. Тепер він має почесні звання «Заслужений художник України» (1999), «Народний художник України» (2004), лауреат Державної премії України у галузі архітектури (2000).

Важлива роль у творчій групі музейників належала майстру-фотографу, першому полтавському кінооператору, члену Спілки фотохудожників СРСР і Національної спілки фотохудожників України В.І. Кожемякіну. Він з кінця 1950-х рр. працював фотографом в управлінні головного архітектора, був завідувачем відділу художньої фотографії Полтавського краєзнавчого музею і фотографом у Полтавському художньому комбінаті. В.І. Коже-

мякін брав участь в оформленні всіх музеїв, створених бригадою В.М. Батуріна. Особлива його заслуга у справі музейництва полягає у тому, що він розробив оригінальний стиль музейних фотоекспонатів, який тоді назвали суперзбільшенням оригіналів, майстерно відтворював фотодокументи минулих років. У 2007 р. він був відзначений премією імені В.Г. Короленка [2, с. 56].

В експозиціях музеїв І.П. Котляревського і П. Мирного є чимало оригінальних робіт (різьблених інкрустованих портретів письменників, різьблених рам, побутових предметів, посуду, оздобленого українськими візерунками і т. п.) художника-різника О.В. Чвала, виконаних ним у 1967–1974 рр. (у його творчості він вважається послідовником відомого українського різника В. Гарбуза). З деякими з цих робіт та з іншими творами він брав участь у виставках, що проходили у Полтаві, Києві, Велико Тирново (Болгарія) [2, с. 56–57].

Як бачимо, у бригаді непересічним майстром музейної справи, а не тільки художником ставав кожен, адже всі дослідження і оформлювальні роботи проектувались, обговорювались і виконувались разом. Художники-музейники не просто розробляли проекти і плани – вони вживалися в той час, якому була присвячена та чи інша експозиція, і намагалися їх втілити вже з позицій сучасності. Це вимагало ретельного опрацювання великого об'єму джерел та інформації, з котрих поступово вимальовувалась певна гіпотеза – окрема для кожного музейного проекту. Експозиційні рішення бригади базувалися на знаннях з історії, естетики, літератури, мистецтва, джерелознавства, жанрів та стилів різних епох і специфіки їх втілення – в оформленні книг, у конструкції ліхтарів, у формах меблів, в одязі, в архітектурі і п. т. Маючи в своєму складі спеціалістів різних профілів, члени бригади у тих окремих випадках, коли музей не мав у своєму розпорядженні оригіналів предметів, виготовляли експонати-реконструкції «під оригінал». Так було у Гоголево: художниками-експозиціонерами філігранно були виконані деякі деталі інтер'єру, фрагменти меблів, а також факсимільна копія рукопису, мініатюра на кістці, стилізована під старовинну акварель, малюнок пером, світлина, що була взята на старовинне паспарту і яку майстри «зістарили», і т. п. [2, с. 57, 59].

Даючи оціночну характеристику діяльності полтавської бригади художників-експозиціонерів, колишній колега В.М. Батуріна, а нині співробітник «Інституту розвитку міста Полтави», доктор архітектури, професор В.М. Вадимов увів до обігу нове поняття – «мистецтво музейників», зазначивши, що їх робота являла собою «велике мистецтво, ... тому в Полтаві ... музейні експозиції були на самому високому рівні» [2, с. 57]. Це мистецтво знайшло у тій чи іншій мірі втілення у створенні експозицій та в оформленні і організації музейного простору 15 державних музеїв, які діяли на 1990 р. на Полтавщині (за деякими іншими даними, на початок 1990-х рр. на Полтавщині діяло 17 музейних закладів [9, с. 162]), а також у деяких

із 530 громадських музеїв [6, с. 236] (хоча більшість з останніх навіть наприкінці 1980-х рр. ще потребувала реальної перебудови своїх експозицій).

Таким чином, з 1960-х рр. до 1990 р. у Полтаві склалася і упродовж майже 30 років діяла єдина в Україні бригада художників і фахівців, яка створила у Полтаві і області (а також – в деяких інших містах України) низку різноманітних музеїв, що викликала зацікавленість не лише фахівців, а й широких кіл громадськості. Це була бригада універсалів, оскільки її учасники виконували не лише суто художні оформлювальні роботи, а, разом із науковцями, займалися дослідженнями за тематикою кожного музею, брали участь у розробці концепцій та тематико-експозиційних планів, виготовляли необхідне музейне обладнання, проводили реконструкції, реставраційні роботи, розробляли новації, деякі з котрих були запатентовані. Об'єднання історичних та наукових досліджень, різних жанрів образотворчого мистецтва, різноманітних експозиційних технічних засобів дозволило у 1960-ті – 1990 рр. підняти музейне експонування на Полтавщині на якісно новий рівень та здійснити певний вплив на весь музейний світ України. З використанням традиційних і нових форм роботи групою унікальних полтавських професіоналів створювалися музеї, які «передавали» за допомогою музейних засобів «пам'ятки історії та культури і відомості про них «з минулого – у вічність» [13]. Дослідники музейної справи у Полтавському регіоні останнім часом все частіше називають цей період часом «полтавського музейного ренесансу» [2, с. 6], незважаючи на складні процеси, що відбувалися в економічному і суспільному житті. Полтавські музейники забезпечили формування особливої музейної мережі на Полтавщині у 1960-ті – 1990 рр., а започаткований і реалізований ними оригінальний підхід до створення музеїв та виставкових експозицій дав новий поштовх розвитку музейних традицій з використанням нових форм і методів роботи, які є актуальними й нині.

ПОСИЛАННЯ

1. Полтавський краєзнавчий музей: Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: збірник наукових статей. 2001–2003 рр. / ПКМВК; [ред. кол.: Белько О.В., Волошин Ю.В., Гальян Г.І. та ін. – Полтава: Дивосвіт, 2003. – 432 с; Вип. XII / ПКМВК; [ред. кол.: Волошин Ю.В., Гаврилюк Н.О., Киридон А.М. та ін.; гол. ред. кол. Супруненко О.Б.; наук. ред. Мокляк В.О.] – Полтава: Дивосвіт, 2017. – 628 с.
2. Виктор Батурин: художник и его музеи // Вайнгорт В.Л., Волков Г.П., Пащенко В.В. и др.; авт.-сост. С.Ф. Пичугин. – Полтава: ООО «АСМИ», 2017. – 305 с.
3. Хорольщина: від давнини до сьогодення: зб. наук. пр. та мат.-літконф. / Ред. кол.: Н.О. Гаврилюк, Л.О. Гріффен, А.М. Івахненко; О.Б. Супруненко (відп. ред.) / ЦП НАН України і УТОПІК; УК ПОДА; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського; Хорол. район. краєзн. музей. – К.; Полтава: ЦП НАНУ і УТОПІК, 2017. – 160 с.
4. Михайло Рудинський і Полтавський музей: зб. наук. пр. / УК ПОДА; ЦОДПА; ПКМ (галерея мистецтв) ім. М. Ярошенка; ПКМ ім. В. Кричевського; [відп. ред. Супруненко О.Б.; ред. кол.: Бабенко Л.Л., Ковальова І.Ф., Кулатова І.М. та ін.]. – Полтава: Дивосвіт, 2017. – 192 с.
5. Старожитності Посулля. Пам'яті С.К. Кульжинського (1867–1943): зб. наук. пр. / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК; Центр охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації; управління культури і

мистецтв виконкому Лубенської міськради; Лубенський краєзнавчий музей [відп. ред. Супруненко О.Б.; редкол.: Біляєва С.О., Ковальова І.Ф. та ін.]. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2017. – 184 с.

6. Полтавська область: природа, населення, господарство: Географічний та історико-економічний нарис / за ред. К.О. Маца. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
7. Полтавщина: Історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
8. Полтавщина: влада на історичних паралелях // Бабенко Л.Л., Білоусько О.А., Єрмак О.П. та ін. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. – 400 с.
9. Беседіна Н. Музейні заклади Полтавщини у другій половині 1960-х – у 1980-х роках: основні напрями науково-дослідницької діяльності // Краєзнавство: наук. ж. – 2009. – № 1–2. – С. 111–119; Формування мережі державних музеїв на Полтавщині в 1950–1980-х роках // Краєзнавство: наук. ж. – 2009. – № 3–4. – С. 157–164.
10. Музеи Киева. Государственный музей театрального, музыкального и киноискусства Украины. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://primetour.ua/ru/excursions/museum/Gosudarstvennyiy-muзей-teatralnogo-muzyikalnogo-i-kinoiskusstva-Ukrainyi.html>.
11. Провінційний Архітектор: зб. мат.-лів та фото док-тів / укл. Б. Тристанов. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 316 с.
12. Путря Євген Васильович. Полтавіка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history-poltava.org.ua/?p=6118>.
13. Прилюк Ю. Из прошлого – в вечность // Прапор комунізму (Київ). – 1984. – 18 лютого.

Пистоленко І.А. Из истории музейного дела Полтавщины (1960-е – 1990 гг.): традиции и новации полтавских художников-экспозиционеров

В статье рассматриваются предпосылки, которые сложились в культурной сфере на Полтавщине в 1960-е гг. и способствовали организации уникальной, единственной в Украине творческой группы (бригады) художников, архитекторов, других специалистов по созданию музеев. Анализируются особенности творческой лаборатории участников бригады, которые со второй половины 1960-х гг. до 1990 г., используя наработанные традиции, разработали и применяли новые подходы и формы работы по построению музейных и выставочных экспозиций. Результатом их деятельности в этот период стало создание в Полтавской и других областях Украины целой сети музеев различных типов и выставочных разделов. Креативные достижения группы, которые дали толчок дальнейшему развитию музейной сети Полтавщины, являются актуальными и сейчас.

Ключевые слова: музей, история музейного дела, художник, создающий музейную или выставочную экспозицию.

Pistolenko I.O. From the history of the Museum branch of Poltava region (1960-s – 1990): the traditions and innovations of Poltava artists - creators of museums

The article considers the prerequisites that have developed in the cultural sphere in Poltava in the 1960-s and contributed to the organization of a unique creative group in Ukraine (brigade) of artists, architects, other specialists in the creation of museums. The features of the creative laboratory of the brigade participants which, using the established traditions, developed and applied new approaches and forms of work on the construction of museum and exhibition expositions since the second half of the 1960-s until 1990 are analyzed.

The creation of the whole network of museums of various types and exhibition sections in Poltava region and in other regions of Ukraine has become the result of their activities during this period. The creative achievements of the group have given an impetus to the further development of the museum network of Poltava region and are still relevant today.

Key words: museum, history of the museum branch, artist who creates an exhibition in a museum or exhibition.

14.02.2018 р.

